

číté, na vrcholu dvouklané, v zářezu s drobným dovnitř skloněným lalokem, bílé nebo načervenalé; čnělky 2–3× delší než stylopodium, na bázi štětinatě chlupaté. Dvounažky v obrysu eliptické; merikarpia 3–6 mm dl., hnědočerná nebo zeleňočerná, na sekundárních žebrech s několika řadami ± rovných, 0,7–1,2 mm dl., na vrcholu kotvičkových ostnů, mezi nimi kratičce štětinatá. VI–VII. Tf.

$2n = 12$ (ČR: 8. Čes. kras)

Variabilita: Velmi variabilní druh, zejména v typu větvení, počtu okoliček, délce čnělky i tvaru listů, rozpadající se na několik poddruhů. V ČR zastoupen pouze subsp. *arvensis* [= subsp. *divaricata* (MOENCH) THELL.], charakteristickou málo paprskujícími postranními květy okoličku a krátkou čnělkou. Subsp. *neglecta* (SPRENGEL in R. et SCH.) THELL., vyznačující se nápadně paprskujícími okrajovými květy okoličku a čnělkou 3–6× delší než stylopodium a občas udávaná jako zavlečená ze Středozeří, nebyla v našem materiálu zjištěna.

Ekologie a cenologie: Příkopy, okraje komunikací, okraje světlých lesních kultur, polí a vinic. Teplomilný a světlomilný druh (na rozdíl od *T. japonica*), rostoucí na sušších, minerálně bohatých, obvykle vápnatých, neutrálních až bazických půdách. Zastoupen ve společenstvech svazů *Onopordion acanthii*, *Arction lappae*, méně *Daucumelilotion* či *Caucalium lappulae*.

Rozšíření v ČR: V nejteplejších oblastech Čech (České středohoří, okolí Prahy, Český kras) a j. Moravy, jinde jen ojediněle a zřejmě přechodně. Druh s klesající frekvencí výskytu, většina údajů je starší než 50 let; v současnosti častěji nalézán pouze na j. Moravě. Zastoupen pouze v planárním a kolinním stupni (max.: vrch Kotouč u Štramberka, ca 500 m). Δ

T: 4. Loun.-lab. střed., 8. Čes. kras, 9. Dol. Povlt., 10. Praž. ploš., 12. Dol. Pojiz. (Mělník; Mladá Boleslav), 16. Znoj.-brn. pah., 17. Mikul. pah., 18. Jihomor. úv., 20. Jihomor. pah., 21.

8. *Turgenia* HOFFM. – štětinač *)

Turgenia G. F. HOFFMANN Gen. Pl. Umbell. 59, 1814.

Lit.: ŠÍŠKIN B. K. (1950): Rod 961. Turgenevija – Turgenia Hoffm. In: Flora SSSR 16:174–177. Moskva et Leningrad.

Jednoleté byliny. Lodyhy jednoduché nebo chudě větvené, alespoň v hor. části štětinatě chlupaté. Listy v obrysu vejčité, jednoduše zpeřené až peřenosečné, s výjimkou nejdolejších jen s čepelí a pochvou, bez řapíku. Okolík složený ze 2–4(–5) okoliček, obal i obalíčky vyvinuty. Kalich jen ca do 1/3 členěný; korunní lístky dvoualaločné až dvouklané (velmi často asymetricky), v zářezu protažené v podlouhlý, dovnitř zahnutý cíp; čnělka krátká, ca 1 mm dl., jen málo vyčnívající ze stylopodia. Dvounažky v obrysu vejčité, nezploštělé, karpofor ca do 1/2 rozdělený; merikarpia na průřezu téměř oblá, s vyvinutými primárními i sekundárními žebry pokrytými ostny (s výjimkou vnitřních hlavních žebřer); sekreční kanálky po jednom ve valemkulách a 2 na komisurální straně. – Jediný druh rozšířený od Anglie přes Středozeří po Altaj. – Entomogam. Zoochor.

*) Zpracoval L. Hroudá

Haná (okolí Prostějova). – M: 32. Křivokl. (údolí Berounky a přítoků: Nezabudice, Křivoklát, Zbečno), 69. Želez. hory (Škrovd u Chrudimi), 76. Mor. brána (vrch Kotouč u Štramberka).

V celé ČR zřejmě vystupuje jako archeofyt starých ruderálních míst, vinic a polních kultur, jemuž nevyhovují nově vznikající ruderální stanoviště a často monocentrické porosty podél komunikací. Současný stav rozšíření je obtížné stanovit též pro jeho časté přehlížení, popř. zaměňování s podobným velmi hojným (a tudíž podrobněji neregistrovaným) druhem *T. japonica*.

Celkové rozšíření: Jižní a stř. Evropa, na sever do stř. Německa (po 52° s.š.) a ČR; Blízký východ. Zavlečena do j. Afriky, v. Asie, Austrálie a Severní Ameriky.

3. *Torilis nodosa* (L.) GAERTN. – tořice uzlovitá

Torilis nodosa (LINNAEUS) GAERTNER Fruct. Sem. Pl. 1:82, 1788. – Syn.: *Tordylium nodosum* L. Sp. Pl. 240, 1753.

Jednoleté, štětinatě chlupaté byliny. Lodyha poléhavá až vystoupavá, jednoduchá nebo řídké větvená, 10–30 cm vys., oblá. Listy přitiskle drsně chlupaté, dolní a střední dl. řapíkaté, v obrysu vejčité až trojúhelníkovité, 1–2× zpeřené, lístky 1–2× peřenosečné v čárkovité úkrojky, hor. listy na pochvě přisedlé, jednoduše zpeřené. Okolík strboulovitě shloučené, přisedlé nebo kratičce stopkaté v úžlabí listů (zdánlivě proti nim stojící); obal chybí, obalíčky ze šídlovitých listenů kratších než okoličky. Květy hustě stažené, velmi malé, obvykle všechny oboupohlavné; korunní lístky bílé, nepaprskující; čnělky kratší než stylopodium, lysé. Dvounažky v obrysu vejčité; merikarpia 2–3 mm dl., nestejně vyvinutá: vnější s několika řadami dlouhých, přímých, na vrcholu někdy kotvičkových ostnů, vnitřní pouze s krátce válcovitými až polokulovitými bradavkami. VI–VIII. Tf.

$2n = 22$ (extra fines)

Původní ve Středozeří. Kdysi ojediněle zavlečena v pícninách (Kutná Hora); nový výskyt není příliš pravděpodobný.

1. *Turgenia latifolia* (L.) HOFFM. – štětinač širo-
listý Tab. 62/3

Turgenia latifolia (LINNAEUS) G. F. HOFFMANN Gen. Pl. Umbell. 59, 1814. – Syn.: *Tordylium latifolium* L. Sp. Pl. 240, 1753. – *Caucalis latifolia* (L.) L. Syst. Natur., ed. 12, 2:205, 1767. – *Turgenia multiflora* DC. Prodr. Syst. Natur. 4:218, 1830, incl. Exsikáty: Extra fines: DÖRFLER Herb. Norm., no 5063. – Fl. Exs. Distr. Bacov., no 132. – Herb. Fl. Asiae Mediae, no 316.

Kořen úzce větvenovitý, žlutavý, dosti hojně větvený. Lodyha přímá, 15–40(–50) cm vys., jednoduchá nebo v hor. části větvená, rýhovaná, štětinatě chlupatá krátkými šídlovitými chlupy a (zejména v hor. části) nápadnějšími delšími drsnými chlupy. Listy na bázi se širokými, plochými, po stranách suchomázdřitými pochvami, jen u dol. listů znenáhla zúženými v krátký řapík; čepele většiny listů na pochvy přisedlé, jednoduše zpeřené až peřenosečné, na rubu přitiskle štětinatě chlupaté; lístky zpeřených listů (nebo úkrojky peřenosečných listů) podlouhlé, hrubě pilovité až peřenodílné, s úkrojky šir. kopinatými, zakončenými chrupavčitou, často nazpět zakřivenou špičkou. Okolíky koncové; stopky okolíčků až 4 cm dl., stejně jako květní stopky drsně štětinatě chlupaté; obal ze 2–5 šir. kopinatých listenů, obalíčky z 5–7 eliptických, tupých listenů, všechny listeny s velmi širokým suchomázdřitým lemem, po okraji drsně brvité. Kališní cípy kopinaté; korunní lístky velmi široké, u okrajových květů paprskující a pak až 4 mm dl. a 6 mm šir., dvoulaločné až vzácněji dvouklané, na rubu kratičce štětinatě chlupaté, bílé nebo narůžovělé. Merikarpia 8–12 mm dl. a (bez ostnů) 4–5 mm šir., s vyvinutými hlavními i vedlejšími žebry, 3 hlavní hřbetní a 4 vedlejší žebra pokryta dlouhými, délkou šířku plodu přesahujícími háčkovitě vzhůru zahnutými ostny, uspořádanými na žebrech ve 2(3) nepravidelných řadách. VI–VIII. Tf.

9. *Bifora* HOFFM. – štěníčník *)

Bifora G. F. HOFFMANN Gen. Pl. Umbell., ed. 2, 191, 1816.

Lit.: GUERIN P. (1933): Le genre *Bifora*; étude anatomique de *Bifora radians* Bieb. Bull. Soc. Bot. Fr. 70:481–487. – SLAVÍKOVÁ Z., CHRTEK J. et KŘISA B. (1972): Poznámky k rozšíření štěníčníku paprskujícího – *Bifora radians* M. Bieb. v Československu. Zpr. Čs. Bot. Společ. 7:83–88.

Jednoleté byliny v čerstvém stavu páchnoucí po plošticích. Kořen tenký, větvenovitý. Lodyhy přímé, hranaté. Listy (1–)2–3× zpeřené s úkrojky posledního řádu nitkovitými až čárkovitými. Okolíky složené ze 3–8 okolíčků; obal většinou chybí, obalíčky z niťovitých listenů. Kalich nezřetelný; koruna bílá, silně paprskující; na vrcholu semeníku krátké stylopodium se zbytkem čnělky. Dvounažky ze 2 kulovitých merikarpíí, jen zřídka se rozpadající; karpofor dvoudílný; merikarpia s čárkovitými, nepatrně vyniklými nebo vůbec neznatelnými hlavními žebry; sekreční kanálky chybějí. – 4 druhy od subtropů do mírného pásu Eurasie, 1 z nich zdomácněl v Severní Americe. – Protandr. Entomogam.

*) Zpracoval B. Křísa

2n = 32 (ČR: 4. Loun.-lab. střed.)

Ekologie a cenologie: Pole, vinice, úhory, železniční násypy, silniční příkopy, rumišťe. Roste na hlubších, vápnatých půdách (především na spraších), na bazických podkladech, zejména vápencích a opukách. V polních kulturách se vyskytoval ve společenstvech svazu *Caucalion lappulae*. V období po 2. světové válce (přibližně do r. 1980) přechodně zavlékán s obilím z bývalého Sovětského svazu.

Rozšíření v ČR: Vyhynulý druh ČR. V minulosti velmi vzácně na j. a stř. Moravě, v Čechách na Litoměřicku, v okolí Prahy, Pojizeří a na Jičínsku. Poměrně se objevoval ještě v 60. a 70. letech, a to i mimo nejteplejší území (Sušicko, Pelhřimov, Liberecko). Poslední nález z roku 1978 (Sebuzín). †

T: 4. Loun.-lab. střed. (Sebuzín; Litoměřice), 6. Džbán (Kladno), 8. Čes. kras (Zdice), 9. Dol. Povlt. (Praha-Podbaba; Roztoky), 12. Dol. Pojiz. (Mladá Boleslav; Dobruška), 13. Rožď. pah. (Kopidlno; mezi Židovicemi a Běchary), 15b. Hradec. Pol. (Hradec Králové, nádraží), 16. Znoj.-brn. pah. (Znojmo; Brno, Hády), 18b. Dolnomor. úv. (Kunovice; Nová Ves u Uherského Hradiště), 21b. Hornomor. úv. (Olomouc). – M: 36b. Horaž. (Horaždovice, nádraží), 37a. Hor. Poot. (Hrádek u Sušice, rumišťe), 48. Luž. kotl. (Hrádek nad Nisou; Liberec; Jeřmanice), 60. Orl. opuky (Častolovice, nádraží), 63f. Čes. kotřeb. úv. (Česká Třebová), 67. Českomor. vrch. (Pelhřimov, silniční příkop), 68. Mor. podh. Vysoč. (Bílovice nad Svitavou).

Starší nálezy se vztahují vesměs k polním kulturám, po roce 1945 nalezen již jen na ruderalních stanovištích. Všechna jeho naleziště na našem území jsou pravděpodobně druhotného charakteru – i v minulosti se na jednom místě nevyskytoval trvale.

Celkové rozšíření: Západní a j. Evropa, na sever po Anglii, Belgii, j. Německo, j. Moravu a Ukrajinu; sz. Afrika; Přední a Střední Asie; zavlečen v Severní Americe. – Mapy: MEUSEL et al. 1978:322.

Poznámka: Vzhledem k charakteru stanovišť lze jen velmi obtížně stanovit hranici původního rozšíření; hranice areálu je spíše hranicí trvalého archeofytního výskytu na rozdíl od efemerního výskytu v severnějších a chladnějších oblastech, a to obvykle spíše na ruderalních než segetálních stanovištích.

Tab. 62: 1 *Torilis arvensis*, 1a – plod a jednotlivý osten. – 2 *T. japonica*, 2a – báze lodyhy s kořenem, 2b – list, 2c – plod a jednotlivý osten, 2d – příčný řez plůdkem. – 3 *Tuzenia latifolia*, 3a – koncový listový úkrojek, 3b – plod.

302 *Torilis*

